

Pregledni znanstveni članek Review scientific paper (1.02)
Besedilo prejeto Received: 2. 8. 2022; Sprejeto Accepted: 19. 10. 2022
UDK UDC: 27-72Perko F.
DOI: 10.34291/Edinost/78/01/Sobocan
© 2023 Sobocan CC BY 4.0

Jožef Sobocan

Splošni pregled Perkove ekleziologije

General Overview of Perko's Ecclesiology

Izleček: Krščanstvo je staro nekaj več kot 2000 let, vendar smo kristjani kljub temu vedno znova dolžni osvetljevati, raziskovati in celo dokazovati resničnost naše vere. Skozi stoletja je tudi v krščanstvu prihajalo do različnih interpretacij nastanka, potreb in resničnosti izročila, ki temelji na zemeljski poti Jezusa Kristusa. Nenehno so se pojavljali (in se še vedno) odkloni od osnovnega nauka, še posebno v povezavi z nastankom Cerkve, ki naj bi bila ustanovljena neposredno z delovanjem in učenjem Jezusa Kristusa. Toliko bolj pomembno je, da vedno znova raziskujemo, razlagamo in dokazujemo resničnost Njegovega nauka. France Perko se je vse svoje življenje zavzemal, da bi čim bolj jasno in nedvoumno govoril o nastanku, izvoru in namenu Kristusove Cerkve. Poudarjal je, da je treba govoriti o tej temi čim bolj nepristransko, osnovano na zgodovinskih dejstvih in podprto s patrističnimi viri in Svetim pismom v luči razuma. (1971, 2–3) To je bila tudi njegova rdeča nit ekumenizma pri iskanju skupnih poti različnih krščanskih Cerkva. Perko se ni zavzemal za popolno enakost vseh krščanskih Cerkva, saj je vedel, da to ni mogoče. Ubral je pot iskanja skupnega v različnosti. Menil je celo, da nas ta različnost lahko še dodatno bogati. (35–36)

Ključne besede: vera, razum, ekumenizem, enakost, različnost, Cerkev

Abstract: *Christianity has existed for more than 2000 years, however, we, the Christians, are still obliged to continuously enlighten, research and even prove the reality of our religion. In addition, throughout the centuries Christianity faced various interpretations of origin, demands and reality of the tradition, based on the earthly path of the Saviour Jesus Christ. There were (and still are) continuous deviations of basic doctrine, in particular in connection to origin of the Church, which was supposedly established directly with the work and teaching of Jesus Christ. Hence, continual research, explanation and proof of the reality of His doctrine are of great importance. Throughout his life France Perko strove to speak in a clearer, unambiguous manner about the emergence, origin and the purpose of Christ's Church. He emphasized the importance to speak objectively about this topic, with arguments based on historical facts and supported by patristic sources and the Holy Bible in the light of reason. (1971, 2–3). Furthermore, this was his ecumenism leitmotiv while searching for a way to join paths of different Christian Churches. Perko did not stand for complete equality of all Christian Churches as he knew that was impossible. He chose to search for common grounds in diversity. Moreover, he believed that diversity can be additionally enriching. (35–36)*

Keywords: *religion, reason, ecumenism, equality, diversity, Church*

Uvod

»Kaj ljubimo, ko ljubimo svojega Boga?« Ves čas se moramo zavedati, da je religija naše delo, in ne Božje, ter se izogibati temu, da bi religijo ali sebe zamenjali za Boga. (Caputo 2013, 125)

V nadaljevanju bomo razmišljali o skrivnostih in pojmovanju nastanka Cerkve in ekumenizma pri Francu Perku. Kako je France Perko pojmoval skrivnost vere predvsem v smislu nauka o Cerkvi? Pogledali bomo v njegov učbenik *Nauk o Cerkvi*, ki ga je spisal z namenom študijskih potreb za istomimenski predmet v času, ko je bil profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani.

Iz vseh njegovih ohranjenih zapisov izžareva velika ljubezen do Cerkve kot institucije – skupnosti krščanskega življenja in tudi kot Kristusovega skrivnostnega telesa. Ljubezen do Cerkve in hkrati razumski pogled na verovanje sta bila ključna tudi za Perkov odnos do ekumenizma. Pri tem se odprtih vprašanj ekumenizma in tudi nauka o Cerkvi loteva dokaj kritično. Pri Perku ni zaslediti neosnovanega, slepega in neutemeljenega verovanja, ki naj bi bilo plod ali posledica vzgoje in kulture, v kateri se je rodil, odraščal in živel, pač pa poglobljeno, razumsko razmišljanje o stvarih, ki jih je treba verovati, če jih želimo »razumeti«.

V svojem razmišljanju o nauku o Cerkvi zelo sistematsko in analitično utemeljuje pomembnost Cerkve kot skrivnostnega Kristusovega telesa, pomembnost Cerkve za odrešenje in nujnost za večjo in popolnejšo edinost vseh kristjanov.

1 Nauk o Cerkvi

Perko v učbeniku *Nauk o Cerkvi* razmišlja takole:

V sedanjem razporedu snovi na bogoslovnih šolah spada nauk o Cerkvi deloma v osnovo, deloma v dogmatično bogoslovje in predstavlja prehod od zgolj na razumske dokaze odprtega obravnavanja temeljev krščanskega verovanja Katoliške cerkve na dogmatično, to se pravi na Sv. pismo kot inspirirano knjigo in na izjave nezmotnega cerkvenega učiteljstva odprto obravnavanje

razodetega nauka. Cilj osnovnega bogoslovja je postaviti temelje – osnovo, na kateri potem gradi dogmatično bogoslovje. Dokazati mora to, kar dogmatično obravnavanje razodetega nauka predstavlja kot dokazano. To so v glavnem tri stvari: Kristus je res božji poslanec, njegov nauk je božje razodetje, ki ga morajo vsi ljudje sprejeti. To dokazuje prvi del osnovnega bogoslovja, ki ga označujemo z »demonstratio christiana«, kar dokazuje resničnost krščanskega razodetja in nudi znanstvene temelje krščanskemu verovanju. (1971, 1)

Zakaj je ta odstavek Perkovega razmišljanja o nauku o Cerkvi tako pomemben? Perko želi že od vsega začetka svoje profesure zelo jasno povedati, da njegov nauk o Cerkvi in njegova beseda ne bosta temeljila zgolj na enostranski podobi – verovanju, temveč da bo nauk v tej obliki izražen in temelječ tako na verovanju kot tudi premišljeno in razumsko utemeljen na zgodovinskih virih in znanstvenih temeljih.

Za Perka je zelo pomembno razumevanje nauka o Cerkvi predvsem z ekumenskega stališča. V svojem razmišljanju želi utemeljiti in dokazati, da je Katoliška cerkev edina prava Cerkev (Perko 1971, 31), ki jo je Kristus ustanovil zato, da razširja božje razodetje in nadaljuje njegovo odrešilno delo. Za ekumenski dialog pa je to bistvenega pomena. Kristus je ustanovil Cerkev kot vidno družbeno skupnost nevidne božje milosti. To ni le neko slepo verovanje, pač pa so dejstva zapisana v Svetem pismu krščanske tradicije in cerkvenega učiteljstva. Gre torej za njeno zunanjo in notranjo strukturo pa tudi poslanstvo v svetu. »Cerkev je objektivno ostvarjen Kristusov nauk, v njej je Kristusova blagovest dobila vidno obliko, postala je meso in kri.« (Grivec 1924, 1) Kljub tem dejstvom krščanstvo v zgodovini ni ohranilo edinosti v nauku, hierarhiji in sredstvih posvečevanja, pač pa je že vse od svojih začetkov neenotno. Kristusova Cerkev pa je le ena, vsaj tako smo prepričani katoličani, katere kontinuiteta se nadaljuje vse od Kristusa do danes. Katoličani smo prepričani, da se ta kontinuiteta najvidneje nadaljuje v Katoliški cerkvi. Seveda imajo tudi druge Cerkve prvine prave Kristusove Cerkve, vendar so nekoliko v nesoglasju v odnosu s katoliško usmeritvijo. Pri protestantih se to odraža predvsem na področju hierarhične ureditve Cerkve, pri pravoslavnih pa je neenotnost s Katoliško cerkvijo vidna predvsem glede vprašanja rimskega primata. Kljub neskladnostim je zagotovo najpomembnejše to, da razlike niso

takšne, ki bi temeljile v doktrini. Vsekakor imajo vse krščanske Cerkve več skupnega, kot je vidno navzven. Verjetno je doseči popolno enakost nemogoče. Namen ekumenizma ni popolno zedinjenje vseh kristjanov, temveč predvsem iskanje skupnega v različnosti. Prav ta različnost lahko vse krščanske Cerkve še dodatno obogati. Perkov nauk o Cerkvu je torej na neki način osnova za razumevanje drugačnosti posameznih krščanskih Cerkev in seveda tudi osnova za njihovo zблиževanje, iskanje tistih elementov, ki so vsem Cerkvam skupni. Vzrok nesoglasij vedno temelji v človeški naravi, in ne v samem nauku. Zato je zelo pomembno, da se reševanja nesorazmerij lotevamo v smislu nauka o Cerkvu. Cerkev je nadaljevanje Kristusovega učlovečenja in ima nalogo, da nadaljuje njegovo odrešenijsko poslanstvo. Perko pravi, »da je v današnjem času za poživljanje ekumenskega gibanja dogmatično obravnavanje nauka o Cerkvu sila važno, ker blaži ostrine zgolj apologetičnega, predvsem pa sporne točke usmerjenega obravnavanja razodetih resnic o Cerkvu« (1971, 3). Odrešenijski proces Kristusa se nadaljuje v Cerkvu, zato je poznavanje temeljnih prvin Cerkev tako pomembno. V zgodovini odrešenja zavzema Cerkev osrednje mesto. Nauk o Cerkvu nam razkriva osrednji del zgodovine odrešenja. To dokazuje tudi drugi vatikanski koncil, ki je bil v celoti posvečen Cerkvu. Kljub temu se zdi, da je treba raziskati in urediti še precej stvari o Kristusu in Cerkvu. Današnji teologi se intenzivno ukvarjajo s temeljnimi, zgodovinskimi in tudi aktualnimi ekleziološkimi vprašanji. Kot rečeno, je v današnjem času, ko je ekumenizem pridobil posebej pomembno mesto, poznavanje temeljnega nauka o Cerkvu še toliko bolj pomembno. (33) Treba je torej izkoristiti vse možnosti za uskladitev različnih mnenj glede nazorov različnih Cerkev, da zблиžajo razlike in da pri tem uporabijo optimalne razumske utemeljitve. Vemo tudi, da je bila v preteklosti katoliška ekleziologija precej enostranska, zato je še posebno nujno, da prilagodimo razmerja, ki dostikrat iz neznanega vzroka vladajo v različnih krščanskih Cerkvah. Drugi vatikanski koncil se v odloku o ekumenizmu še posebej zavzema za ureditev nesoglasij. Odlok skuša stopiti v bran katoliškemu nauku in ga obnoviti v smislu skupnih patrističnih in bibličnih tradicij ter ga seveda čim bolj približati razumevanju oddaljenih krščanskih Cerkev. (34-35)

Za Franca Perka je zelo pomembno tudi delovanje Cerkev v praktičnem krščanskem življenju. Poseben poudarek daje zbornemu in služočemu značaju Cerkev oziroma cerkveni oblasti (1971, 6). Zanesljivo lahko ugotovimo, da so v Cerkvu v zadnjem času nastali povsem novi odnosi. To se

kaže predvsem na področju razumevanja hierarhije pa tudi na področju odnosov hierarhije in laikov. Laiki imajo v Cerkvi pomembnejšo vlogo kot pred drugim vatikanskim koncilom in tako postajajo vse bolj aktivni člen Cerkve. Hierarhijo v Cerkvi v zadnjem času razumemo predvsem kot služenje in vedno manj kot oblast. Krščansko življenje postaja vedno bolj občestveno. Božja navzočnost v Cerkvi mora biti predmet vedno novih in globljih raziskav. Duhovno življenje vsakega kristjana naj bi bilo čedalje bolj zavestno, zato je potrebno čim boljše poznavanje skrivnosti Cerkve.

2 Viri nauka o Cerkvi

Perko tudi zelo sistematično govori o virih nauka o Cerkvi. Posebej poudarja naravni razum, o katerem pravi, da more in mora biti vir nauka o Cerkvi (Perko 1971, 8). Vzporedno z razumom navaja tudi Sveto pismo, predvsem Nove zaveze. Sveto Pismo je za katoličane zgodovinsko verodostojni vir v apologetičnem obravnavanju nauka o Cerkvi in nekoliko manj kot t. i. inspirirane knjige. Pravi, da je na tem področju potreben dialog z drugimi krščanskimi cerkvami, predvsem s pravoslavnimi in protestanti, kajti Sveto pismo izkazuje velik pomen (7). Zato se je treba v razpravljanju s pravoslavnimi in protestanti naslanjati na Sveto pismo tudi kot na inspirirane (od Duha navdihnjene) knjige. Pomemben vir nauka o Cerkvi so apologetske in starokrščanske tradicije, ki so ohranjene v starokrščanski praksi v spisih prvih krščanskih stoletij. Te dopolnjujejo in pojasnjujejo nauk Svetega pisma o Cerkvi in predstavljajo skupni nauk Cerkve pred razkolom med vzhodom in zahodom leta 1054. Prav zaradi tega so tudi posebno pomemben vir ekumenizma. Na tem področju govorimo o nujni potrebi ponovnega znanstvenega pregleda oziroma raziskav z vidika sedanjega, ne pa takratnega stanja v Cerkvi.

Kot smo že omenili, je naravni razum pomemben vir nauka o Cerkvi v odnosu in na podlagi analogij z drugimi Cerkvami. Zelo pomemben vir so tudi zapisi nezmotnega cerkvenega učiteljstva. V mislih imamo predvsem konstitucijo *Pastor Aeternus* s prvega vatikanskega koncila in dogmatično konstitucijo *Lumen Gentium* z drugega vatikanskega koncila. Konstitucija *Pastor Aeternus* govori o štirih doktrinah katoliške vere: apostolsko prvenstvo sv. Petra, kontinuiteta Petrovega nasledstva, pomen papeškega nasledstva in papeževu nezmotno učiteljstvo. Dokument *Lumen*

Gentium je eden najpomembnejših dokumentov drugega vatikanskega koncila oz. dogmatična konstitucija o Cerkvi.

3 Metode nauka o Cerkvi

Metode so zahtevno področje, saj se še vedno ali vse bolj pojavljajo vprašanja o izhodiščih razpravljanja o Cerkvi, naj bo to Cerkev sama ali njena zgodovina. Tu Perko navaja nujnost uporabe več metod, predvsem apologetično in dogmatično metodo (to razmišljanje povzema po Grivcu 1924, 3). Poudarja pa, da morata biti obe prežeti z ekumenskim duhom. (Perko 1971, 13–16) V nadaljevanju še izpostavi, da mora biti apologetična metoda sintetična in analitična. Sintetična metoda, za katero je podlaga Sveto pismo kot verodostojni vir, dokazuje, da je Kristus ustanovitelj Cerkve kot verske skupnosti z željo nadaljevanja svojega odrešenjskega dela, ki ohranja njegov nauk. Metoda je primerna tudi za ekumenski dialog pod pogojem, da pristopa k zgodovinskim virom z objektivnostjo in resničnim ekumenskim duhom.

Analitična metoda analizira, raziskuje in razčlenjuje verske pojave, krščanstvo, Katoliško cerkev in iz njene notranjosti dokazuje, da je krščanstvo edina prava religija ter da je Katoliška cerkev najbolj skladna s prvotno zamisljivo Cerkve. Perko pravi, da to samo po sebi še ni dovolj trden dokaz, ker iz naravnih popolnosti ne moremo sklepati na nadnaravni božji izvor. (15) S tem želi posredno povedati, da moramo o resničnih trditvah, kaj je res in kaj ne, verodostojno, prav in resnično postopati tako, da ne bi prišlo do namernih ali nenamernih pristranskosti ali celo zavajanj, kajti pokazalo se je, da se je to v preteklosti že dogajalo. Dejstvo, da je krščanstvo edina prava religija ter da je Katoliška cerkev najbolj skladna s prvotno zamisljivo, se zgodi, šele ko s to analizo ugotovimo, da je naravna razlaga tega nemogoča. To je zgolj pojav razodevanja božje moči. Seveda pa je to dejstvo, ki ga lahko imenujemo tudi čudež. Je empirični pojav, se pravi neposredno izkustvo, ki ga z razumom težko dojamemo. Za zelo potreben ekumenski dialog o pomanjkljivostih v današnji Cerkvi pa je tak način dokaj neprimeren, saj zakriva pravo stvarnost Cerkve.

Bolj primerna za ekumenski dialog je dogmatična metoda. Ta »razpravlja o Cerkvi tako, da jemlje Sveto pismo kot inspirirane knjige: tradiciji daje

moč, ki jo je odobrilo cerkveno učiteljstvo, in priznava kot neposredno normo nezmotno učiteljstvo Cerkve« (Perko 1971, 15). Osnovno vodilo Perkovega življenja je nedvomno ljubezen do Cerkve in posledično želja zedinjenja vseh kristjanov. Vedno si je prizadeval, posredno ali neposredno, da bi se vsi kristjani ponovno čim bolj zbližali ali vsaj čim bolj poenotili. V svojem prizadevanju je uporabil metodo iskanja enakosti v različnosti. Njegova teza je bila, da je treba delovati razumsko pod pokroviteljstvom vere, ki je posledica daru Svetega Duha. Vera vseh kristjanov je »krščanstvo kot razodeta religija, ki temelji na zvezi dvojega: prvič na božji besedi, ki ostvarja odrešenje in zveličanje, to se pravi na dejstvu, da Bog sam razkriva svojo notranjo stvarnost, ko hoče človeštvo odrešiti in zveličati; in drugič na človeku, ki z vero sprejme to besedo« (Strle 1997, 19).

4 Ustanovitev Cerkve

Skozi ta proces razmišljanja o nauku o Cerkvi ne moremo, da ne bi osežili nekaj dejstev glede začetkov in ustanovitve Cerkve kot skupnosti božjih otrok. »Kajti jasno je eno: kdor zares veruje v Boga, živi drugače kot tisti, ki v Boga ne veruje.« (Lütz 2010, 9). Zato je zelo pomembno verodostojno razlagati odrešenjsko in zgodovinsko dimenzijo izvora Cerkve. »Ustanovitev Cerkve ni sama sebi namen.« (Balthasar 1997, 240) Različna mnenja glede ustanovitve Cerkve so prisotna tudi znotraj Katoliške cerkve, še večje razlike pa zasledimo med preostalimi krščanskimi Cerkvami. Nekateri, predvsem neverujoči, zahtevajo povsem konkretne dokaze za tisto, kar verujoči verjamemo. Kljub dejstvu, da je Jezus Kristus resnična zgodovinska osebnost, želijo dodatne dokaze, da je resnično ustanovitelj Cerkve. Tudi med verujočimi najdemo take, ki še vedno dvomijo, da je Kristus pravi ustanovitelj Cerkve. Če želimo to resnično razumeti, se moramo vrniti v preteklost, na sam začetek stvarjenja. Razmišljati kompleksno pomeni, da se tako verujoči kot neverujoči ponovno vprašamo, zakaj potrebujemo odrešitev. Ustvaril nas je Bog, nam dal posebne zadolžitve in darove, smo torej božje ljudstvo. Bog nas je ustvaril kot svobodna bitja. Dal nam je možnost svobodnega odločanja. Ker pa človek ni Bog, je v nekem trenutku podlegel skušnjavi, s katero je želel postati kot Bog. Hitro se je izkazalo, da je naredil napako, za katero bodo »kaznovani« vsi prihodnji rodovi. Vedno znova bo moral dokazovati, da se za to dejanje kesa, ga obžaluje in želi popraviti. Bog bi sicer lahko posredoval in proti človekovi

svobodni volji stvari popravil sebi in človeku v prid. A v čem bi bil potem smisel, če nam Bog odvzame svobodno voljo, da se odločamo, kakor sami želimo in kot se nam samim zdi najbolj prav? Svobodna volja je ključnega pomena. Če nimamo možnosti izbire, je vse brez pomena. Lahko torej rečemo, da je tisto, kar ni v skladu z Bogom, človeška samovolja, kot se je zgodilo v pripovedi o Adamu in Evi, ko sta se odmaknila od božje zapovedi. Prav zaradi tega človek potrebuje odrešenje. Odrešenje pa ne pride samo po sebi, ampak si ga mora človek pridobiti. Pridobi pa si ga tako, da izkoristi, kar mu Bog ponovno ponuja po svojem sinu Jezusu Kristusu. Spoznati temeljno resnico krščanske vere je torej razodetje troedinega Boga. Tukaj Bog ponuja vsem, ki verujejo vanj, odrešilni načrt. Od posameznika je odvisno, ali bo ta načrt sprejel ali ne. Skrivnost ustanovitve Cerkve lahko torej razumemo le preko skrivnosti troedinega Boga. Človek sam vrnitve k Bogu ni sposoben, ker je kot človek nepopoln. Zato mu je (nam je) ponovno ponujena možnost svobodnega odločanja, da preko Kristusa postane eno z Bogom. Da pa bi se to lahko uresničilo, pošlje Oče Sina v svet, da izpolni njegovo naročilo: načrt odrešenja. Za ta načrt žrtvuje svojega Sina. Z učlovečenjem Sina se na zemlji začne božječloveška skupnost Nove zaveze. Učlovečenje je začetek skrivnosti Cerkve, ta pa se izraža v velikonočni skrivnosti. Cerkev ima temelj v sklenitvi Nove zaveze, ta zaveza pa ima temelj v Kristusu. Kristus je torej začetnik božječloveške skupnosti. (Perko 1971, 48) O tem se vsi kristjani strinjamo. Za nekatere kristjane je nekoliko sporna le hierarhija Cerkve in v tem smislu tudi neposredni ustanovitelj vidne skupnosti, katere predstavnica je Cerkev. Cerkev naj bi po mnenju nekaterih teologov nastala kot plod poapostolske dobe oziroma plod zgodovinskega razvoja te dobe (49).

Cerkev je zakrament odrešenja, potujoča skupnost božjega ljudstva, skrivnostno Kristusovo telo, je pot do božjega kraljestva, ki ga na neki način že nosi v sebi, je orodje odrešenja, ki ga je ustanovil Kristus. Omeniti je treba, da so osnove Cerkve vidne že v Stari zavezi. Perko tu navaja tri stopnje priprave na Cerkev v času Stare zaveze. (45) Prvo stopnjo predstavlja zaveza z Noetom, drugo stopnjo zaveza z Abrahamom, tretja stopnja, ki jo lahko razumemo kot neposredno predpripravo na novozavezno Cerkev, pa se začne s sinajsko zavezo (2 Mz 20–24). To je čas nastanka božjega ljudstva (2 Mz 19,3). Božje ljudstvo SZ je tako podoba novozaveznega božjega ljudstva, tj. Cerkve. Novozavezna skupnost ima svoj začetek v učlovečenju Kristusa. Učlovečenje božjega Sina je torej začetek Cerkve,

ne sicer v neposrednem, temveč v posrednem smislu. Jezus je v času svojega delovanja vsekakor želel ustanoviti Cerkev. Temeljni dokaz za to je zapisan v evangeliju, kjer Kristus pravi apostolu Petru: »Na to skalo bom sezidal svojo Cerkev.« (Mt 16,18) Ta zapis bi bil dovolj za verodostojnost, da je bila Kristusova volja ustanoviti Cerkev, katere poslanstvo je odrešenjsko in zveličavno za vse ljudi, ne le za izraelsko ljudstvo. Nadaljnje besede v Mt 16,17-19 so za protestante sporne in o njih trdijo, da so bile dodane naknadno, da jih ni zapisal avtor sam. (Perko 1971, 49–50) Tudi v današnjem času se v nekaterih okoljih še vedno pojavlja dvom o Kristusovi ustanovitvi Cerkve. Stališča skeptikov se lahko zblížajo s stališči tistih, ki na osnovi izročila in zgodovinskih dejstev verujemo, da je Kristus ustanovil Cerkev tako, da čim bolj razumsko oziroma znanstveno predočimo dokaze o resničnosti teh trditev. Pri tem se je treba ozirati na celotno evangeljsko poročilo, ne pa zgolj na določene zapisane izreke Kristusa. (51) Celotno evangeljsko poročilo je zadosten dokaz, da je Kristus želel in tudi ustanovil skupnost, ki veruje njegovemu oznanilu in ga bo ohranjala in širila v svetu. Nujno je bilo, da v taki skupnosti ustanovitelj uredi tudi določeno strukturo. »Da je bila ta Cerkev vse od začetka *urejena hierarhično*, o tem povsem jasno priča ustanovitvena beseda in tudi razumevanje, ki so ga apostoli imeli o sebi.« (Balthasar 1997, 223) V ta namen je Jezus izbral dvanajstere. To se v evangelijih omenja 170-krat. Znano je, da je bilo število učencev v različnih obdobjih različno. Jezus jih je izbral 12. Zakaj ravno 12? »Ta skupnost nove družine ni brezoblična. Jezus pokliče notranje jedro tistih, ki jih je v posebnem pomenu izvolil, da nosijo naprej njegovo poslanstvo in dajejo tej družini ureditev in podobo. V tem smislu je Jezus ustvaril krog dvanajsterih.« (Ratzinger 2012, 183) Morda ta izbira temelji na dvanajstih Izraelovih rodovih. Izbira dvanajsterih naj bi predstavljala neko trdnost te skupnosti. Ta izbira je pomenila Kristusove priče njegovega nauka in njegovih del pa tudi kasnejše poslance oznanjevanja božjega kraljestva, ki nadaljujejo njegovo odrešenjsko delo. Pomemben dokaz za ustanovitev skupnosti so njegove besede ob zadnji večerji pri postavitvi zakramenta evharistije. V tem primeru govorimo o postavitvi »novega bogoslužja«, ki kaže na ustanovitev nove skupnosti božjega ljudstva.

V oznanjevanju božjega kraljestva, ki je bilo osrednja tema Kristusovega delovanja, so modernisti in protestantje našli razlog, da izpodbijajo Kristusov namen ustanovitve Cerkve. Oznanilo o prihajajočem božjem kraljestvu in Kristusovo delovanje naj bi se nanašali zgolj na Izrael, zato trdijo, da naj

bi Cerkev nastala šele v apostolski dobi. Oznanjevanje božjega kraljestva je po pričevanju vseh sinoptikov osrednja tema Kristusovega delovanja. Liberalni protestantje v tem vidijo zgolj moralno popolnost kot individualno in socialno izpopolnjevanje. V tem oziru so prezrli eshatološko dimenzijo božjega kraljestva. Kristusovo oznanjevanje božjega kraljestva ni več omejeno zgolj na izraelski narod, kot je bilo pojmovano v Stari zavezi, ampak na vse človeštvo, povezano s čaščenjem enega Boga in je v svojem bistvu eshatološko naravnano. Kristusovo oznanjevanje božjega kraljestva temelji na preroškem razumevanju le-tega. Odrešitveni božji poseg je bistvena sestavina Kristusovega oznanjevanja božjega kraljestva. Bog bo s sodbo in odrešenjem ob koncu časov vzpostavil božje kraljestvo. Kristusovo oznanjevanje božjega kraljestva je torej duhovno in eshatološko in pomeni zmago nad zlom. (Perko 1971, 53–55)

Lahko bi rekli, da je božje kraljestvo že tu med nami, je neki proces aktivnosti božjega ljudstva, je pot odrešenja. Ugotovimo lahko, da ima na tej poti pomembno vlogo Kristusova Cerkev. Z božjim kraljestvom ni identična, ampak je »poslansko« oznanjevanje tega kraljestva, je torej jedro in hkrati cilj delovanja Cerkve. Papež Frančišek govori o potujoči Cerkvi: »Zaupnost Cerkve z Gospodom je potujoča zaupnost, in občestvo se 'bistveno izoblikuje kot misijonarsko občestvo'. Danes je življenjskega pomena, da gre Cerkev, zvesta Učeniškemu vzoru, oznanjat evangelij vsem, v vse kraje, v vse okoliščine brez odlašanja, brez odpora in brez strahu. Evangelijsko veselje je za vse ljudstvo, nihče ne more izključiti nikogar.« (2018, 20) Jezus je svoj nauk sicer res oznanjal samo lokalno, vendar pa je njegova vsebina univerzalna, je nauk, namenjen vsem in sprejemljiv za vse. Nekateri sicer menijo, da Jezus judovskega partikularizma ni nikoli premagal in da se je ideja o univerzalnem nauku rodila šele kasneje, v času vstopa helenizma v krščanstvo. Posledično trdijo, da mesta v evangeliju, ki govorijo o univerzalizmu, niso avtentična, ampak so dodana kasneje. Tolmačenje nekaterih, da je Kristus imel v mislih zgolj Izrael, in ne vseh ljudi, je napačno. Razlagalci so v tem primeru upoštevali dimenzijo božjega kraljestva zgolj lokalno, in ne v eshatološkem smislu. Res je sicer, da njegovo delovanje temelji na božjih obljubah starozaveznemu izbranemu ljudstvu, vendar je njegov nauk univerzalen. V evangelijih je prvenstvo Izraela jasno izraženo, vendar je prav tako jasno povedano, da je prišel, »da bi dal svoje življenje za mnoge« (Mt 20,28). Tudi pri zadnji večerji pove: »To je namreč moja kri zaveze, ki se za mnoge preliva v odpuščanje grehov.« (26,28)

Kristusovo oznanjevanje božjega kraljestva je v bistvu priprava na ustanovitve Cerkev. Kristusovo vstajenje in dar Svetega Duha učencem pomeni nov val odrešitvene zgodovine (Perko 1971, 64). S tem se v resnici ustanavlja novozavezna odrešenjska skupnost. Cerkev torej neposredno izhaja iz velikonočne skrivnosti, ki predstavlja osrednji božji odrešitveni poseg v zgodovini človeštva, ne le za izbrano ljudstvo, pač pa za vse ljudi. Ko je Kristus izbral dvanajstere, je s tem nakazal tudi institucionalno skupnost božjega ljudstva. Naloga dvanajsterih je, da nadaljujejo z oznanjanjem božjega kraljestva. V takratnih krščanskih skupnostih so dvanajsteri predstavljali jedro Cerkev z nalogo oznanjevanja. Izbrani apostoli so to službo opravljali tudi že v času Njegovega delovanja in nastopali v Njegovem imenu: »Kdor vas sprejme, mene sprejme.« (Mt 10,40) (Perko 1971, 64–66)

Razhajanja glede pojma in ustanovitve Cerkev se dogajajo predvsem v različnem pojmovanju. Naj ponovimo: katoliški teologi razumejo Cerkev kot institucijo, ki jo je ustanovil Kristus v hierarhičnem smislu. Protestanti pojmujejo Cerkev predvsem kot odrešenjsko dogajanje, o institucionalnosti pa pravijo, da je to zgolj posledica zgodovinskega dogajanja. Pravoslavci so togi do rimskega primata, ne priznavajo petrinjskega nasledstva. Dejstvo je, da naj bi se odrešenje dogajalo neposredno v odrešenjski instituciji, ki predstavlja vidno znamenje nevidne božje skrivnosti. Bistvo Cerkev torej ni v statičnosti, temveč v cilju, ki ga predstavlja Cerkev. Ta proces, kot že rečeno, se je začel s Kristusovim učlovečenjem in nadaljeval v velikonočni skrivnosti. Zato označujemo Cerkev kot osnovni zakrament, iz katerega izhajajo drugi (Perko 1971, 37). Tudi drugi vatikanski koncil Cerkev opredeljuje kot nekakšen zakrament (»veluti sacramentum« [*Lumen gentium*, 1]), vidno znamenje odrešenja. »Podoba Cerkev drugega vatikanskega cerkvenega zbora in preнове po njem je predvsem zakramentalna, naravnana na Kristusa, na vesoljni zakrament zavezne zvestobe, ustvarjalne svobode in ljubezni. Zrenje občestva v Svetem Duhu, potujoče Cerkev kot tudi hoje za Kristusom, božjim služabnikom so nepogrešljive razsežnosti tega razumevanja.« (Häring 2001a, 83) Odrešenjsko dogajanje je »prilagojeno« človeški družbeni naravi. Zato se mora odvijati v človeku primerem okolju, družbeni instituciji. Cerkev lahko razumemo kot skupnost vidnih in nevidnih prvin, kot območje odrešenjskega dogajanja in nadaljevanje Kristusovega odrešenjskega dela. Čeprav se mnenja Katoliške in Pravoslavne cerkve že zblížujejo, prva še vedno ne razume petrinjske službe kot ustanovitveni dogodek Cerkev. Protestanti pa so mnenja,

da Kristus Cerkvi neposredno ni dal hierarhične strukture. Ta struktura naj bi bila plod zgodovinskega razvoja, in ne Kristusove želje. Nekateri protestantski teologi celo menijo, da je bil Kristus zgolj tisti, ki je sprožil krščansko versko gibanje, in iz tega gibanja naj bi postopoma vzniknila Cerkev kot institucija s svojo hierarhično ureditvijo. Katoliško mnenje je, da je Kristus s svojim oznanjevanjem neposredni ustanovitelj Cerkve kot način odrešenjskega dogajanja. S tem ko je izbral dvanajstere, je neposredno ustanovil tudi Cerkev kot institucijo z njeno notranjo strukturo. Sama ustanovitev Cerkve je kompleksna stvar, zato je ne moremo ločevati na tak način. (Perko 1971, 69–70)

Neenotna so tudi mnenja teologov, kdaj je bila Cerkev formalno ustanovljena. Večina teologov pa tudi katekizem Katoliške cerkve in Dogmatična konstitucija o Cerkvi, *Lumen gentium*, zagovarjajo mnenje, da je bila Cerkev ustanovljena na binkošti, se pravi s prihodom Svetega Duha nad učence. Takrat so formalno začeli opravljati svojo službo. Nekateri so mnenja, da je bila Cerkev ustanovljena že prej, s Kristusovim naročilom: »Pojdite in učite vse narode.« (Mt 21,15-17) Nekako najbolj razširjeno mnenje v sodobnem času pa je, da je bila Cerkev ustanovljena s Kristusovo smrtjo na križu. (Perko 1971, 70–75) »Čeprav je bilo za ustanovitev Cerkve mnogokaj pripravljenega v predvelikonočnem času – ko so učenci prejemale Jezusov pouk in živeli skupaj z njim – je vendar pravo ustanovitveno dejanje moralo nastopiti šele tedaj, ko je Vstali dovršil svoje lastno delo in je mogel v moči svoje smrti in svojega vstajenja vdihniti Duha Cerkvi, ki naj bi bila ustanovljena.« (Balthasar 1997, 233) To mnenje je med drugimi zagovarjal tudi najboljši poznavalec ekumenske misli na slovenskem, France Grivec. Mnenja o ustanovitvi Cerkve so različna predvsem zaradi gledišča, ki ga nekdo uporabi. Sv. Avguštin recimo pravi, da se je Cerkev rodila iz prebodene Kristusove strani. Če gledamo s stališča Kristusovega skrivnostnega telesa, potem ta trditev drži. Če gledamo s pravnega vidika, je bila Cerkev ustanovljena s podelitvijo oblasti apostolu Petru in trojne službe dvanajsterim. Z duhovnega vidika pa je čas ustanovitve Cerkve binkošti, ko apostoli prejmejo dar Svetega Duha. »Celotna ustanovitev Cerkve je v najgloblji notranjosti povezana s *poslanjem Svetega Duha*.« (Balthasar 1997, 238) Če pravimo, da je ustanovitev Cerkve kompleksno dejanje, potem sega ustanovitev Cerkve v celotno obdobje Kristusovega javnega delovanja. Vrhunec tega delovanja pa so seveda Kristusovo trpljenje, smrt in vstajenje, kajti prav to je bistvo Kristusovega odrešenjskega

delu. »Smrt na križu je sredstvo odrešenja, ki si ga je zamislila nedoumljiva Božja modrost.« (Stein 2008, 72)

5 Cerkve v današnjem času

Kot pravi Perko, je imela zelo velik pomen za prenovu Cerkve vsekakor tudi reformacija (1971, 27). Protestantizem je prevzel nekatere srednjeveške heretične ideje (npr. Husove idr.), jih predelal po svoje, dopolnil in s tem zavrgel katoliške usmeritve glede hierarhije, posebno še papeštva. Cerkev naj bi bila zgolj skupnost enakopravnih božjih otrok. S tem so zanikali zunanjo vidno ureditev prave Kristusove Cerkve. Katoliška ekleziologija je v nasprotju s tem še bolj izpostavljala vidno, pravno in hierarhično ureditev Cerkve, nekoliko pa je zanemarjala duhovno dimenzijo. V tem obdobju je bilo zaznati izrazito apologetični značaj ekleziologije, torej da zagovarja in brani hierarhično strukturo in tedanjo ureditev Cerkve. Posledično je bilo zanemarjeno poglobljeno spoznavanje skrivnosti Cerkve. V tem pogledu je bila nujna prenova ekleziologije. Treba je bilo opustiti apologetično in antireformistično usmerjenost. Tendenca je bila, da se ekleziologija vrne k svetopisemskim in patrističnim virom. Cerkev je morala postati spet skupnost vere, upanja in ljubezni, in ne le hierarhično naravnana ureditev. Najbolj dejavna je bila na tem področju tübingenska šola, ki je poskušala najti sintezo med vidno in nevidno stranjo Cerkve. Druga pomembna šola je bila rimska šola, ki je zagovarjala tezo Cerkev kot skrivnostno Kristusovo telo. Kasneje tudi Pij XII. povzame tezo o Cerkvi v encikliki *Mystici Corporis* kot skrivnostnem Kristusovem telesu. Enciklika izhaja iz pojma družbenega telesa in je v tem pogledu zelo ozka, saj enači skrivnostno Kristusovo telo z Rimskokatoliško cerkvijo. Po drugem vatikanskem koncilu je bila ta enciklika precej kritizirana, saj nekatoliškim kristjanom odreka vključenost v to skrivnostno Kristusovo telo.

Perko daje posebno pozornost prenovi ekleziologije drugega vatikanskega koncila. Pravi, da se je odločilna sprememba katoliške ekleziologije izvršila na samem koncilu (Perko 1971, 34). Tu ima posebno mesto konstitucija *Lumen gentium*. Sprememba temelji na razvoju teoloških znanosti v zadnjih desetletjih pred koncilom. Kot podlago za te spremembe izrecno omenja obnovo svetopisemskih ved (ki prinaša novo izkustvo skrivnosti Cerkve) in obnovo liturgije. Liturgična obnova je poudarjala občestveno

cerkveno duhovnost. Predmet raziskav je bil odnos med obrednostjo in skrivnostjo Cerkve. Na podlagi tega so na Cerkev vedno bolj gledali kot na skupnost, kjer se izvršuje skrivnost odrešenja, kar liturgično pomeni velikonočna skrivnost. Ugotovili so, da Cerkev ni le institucija, ampak okolje, kjer se vrši odrešenjsko dogajanje. (Perko 1971, 35) Konstitucija *Lumen gentium* pravi, da je Cerkev zakrament odrešenja.

Tretji člen ekleziološke obnove je ekumensko gibanje. To gibanje si prizadeva za edinost vseh kristjanov, zato so njena središčna zanimanja ekleziološka vprašanja. Perko pravi, da se je v okviru Ekumenskega sveta Cerkev veliko razpravljalo o Cerkvi, zlasti o kristološkem temelju ekleziologije (Perko 1971, 35). Ekumenski dialog se ne more zadovoljiti s statično podobo Cerkve iz preteklosti, zato so iskali nova spoznanja, ki bi doprinesla k zblíževanju. »Perkova ekumenska misel jasno izraža prepričanje, da je Jezus Kristus hotel ustanoviti eno Cerkev (Jn 17,21) ter da je edinost možna le v različnosti.« (Štrukelj 2018, 985) V zadnjih desetletjih je ekumensko gibanje zunaj Katoliške cerkve prišlo do nekaterih spoznaj, ki jih upošteva tudi katoliška ekleziologija (Perko 1971, 36). Katoliška cerkev zdaj priznava, da so tudi zunaj katoliške skupnosti sledovi prave Kristusove Cerkve. Sodobna ekleziologija je v sedanjem času bistveno bolj biblična. Biblična v tem smislu, da želi o Cerkvi biblično misliti in tudi biblično opredeljevati. Koncilski očetje so opredelili Cerkev kot božje ljudstvo. Značilno za pokoncilsko ekleziologijo je, da želi biti čim bolj ekumenska in se v tem smislu trudi upoštevati vire, ki so skupni vsem krščanskim Cerkvam. Cerkev mora biti zakrament povezanosti z Bogom in edinost vseh ljudi. »Po izkušnjah zadnjih let vidimo nove možnosti za odprtost k tisti božji resnici, ki jo mora Cerkev oznanjati.« (Janez Pavel II. 1995, 180) Ekumenizem poudarja, da mora biti ekleziologija čim bolj kristološka, to pomeni čim bolj povezana s skrivnostjo Kristusa. Seveda ob tem ne smemo opustiti misijonarskega značaja, kajti poslanstvo Cerkve moramo gledati z vidika poslanstva Cerkve v svetu. To poslanstvo se v svetu vsem ljudem predstavlja kot znamenje resnice in ljubezni. V tem pogledu je Katoliška cerkev tudi vedno bolj soglasna z drugimi krščanskimi cerkvami, posebno s Pravoslavno in Protestantsko cerkvijo, in poudarja enakost vseh, kajti vsi smo božji otroci. Cerkev postaja vse bolj dinamična, ne razumemo je več kot nespremenljivo, statično strukturo, ampak kot dinamično odrešenjsko skupnost. (Perko 1971, 35–36)

Namen Cerkev je služenje odrešenemu in ozdravljenja še potrebnemu svetu. Ugleden pravoslavni teolog je to jasno povedal: »Če eklezilogija ne bo dobila svojih resničnih kozmičnih razsežnosti ('za življenje sveta'), je ne bodo razumeli kot krščanski izraz kozmologije in se bodo vedno znova znašli v eklezioatriji. S tem je mišljena Cerkev, 'ki obstaja zaradi same sebe', namesto (kar bi bilo treba) da bi bila novo razmerje Boga do človeka in do sveta.« (Häring 2001b, 125)

Sklep

»Kličte te moja vera, Gospod, ki si mi jo dal, ki si mi jo vdahnil po dobrohotnosti svojega Sina, po službi njega, ki te oznanja.« (Avguštin 1991, 5) S tem citatom bi lahko dopolnili razmišljanje o nauku o Cerkvi, ne le pri Perku, pač pa na splošno. Mnenj o ustanovitvi Cerkev je kar precej. Vpliven francoski katoliški duhovnik in teolog, protestantski spreobrnjenec Louis Bouyer, pravi takole: »Beachten wir, daß die moderne Exegese damit Anschluß an die Väter gewann, nach denen die Kirche seit Abraham gegründet wird (wenn nicht gar seit Abel oder Adam) bei jeder neuen Bundesschließung erneuert und radikal, aber ohne Bruch mit der Vergangenheit in Christus vollendet wird.«¹ (Bouyer 1977, 413)

Vsak, ki zagovarja svojo tezo, je prepričan, da je njegova obravnava najbolj pravilna. Načeloma bi lahko dejali, da ni nobena tako napačna, da ne bi bila v skladu z drugimi mnenji. V duhu ekumenskega dialoga je treba ta mnenja le uskladiti, se približati rešitvam, ki bodo za vse krščanske Cerkev sprejemljive. Bogdan Dolenc v prispevku v *Bogoslovnem vestniku* pravi: »Pospeševati obnovitev edinosti med vsemi kristjani, to je eden izmed glavnih ciljev drugega vatikanskega cerkvenega zbora (E, čl. 1).« (2018, 920) To pa je seveda možno. Bistvo vseh krščanskih Cerkev je v nauku, ki ga je učil Jezus Kristus. Poiskati je treba točke, ki so vsem enake. Teh točk pa je zanesljivo več kot razhajanj. Papež »Janez XXIII., ki je po božji podobi sklical koncil, je rad govoril, da je tisto, kar nas ločuje kot izpovedovalec Kristusa, veliko manj pomembno od tistega, kar nas združuje.« (Janez Pavel

1 V prevodu: »Vidimo, da se je sodobna eksegeza s tem približala očetom, po katerih je Cerkev, ustanovljena od Abrahama (če ne od Abela ali Adama), obnovljena in radikalno zaključena v Kristusu z vsako novozavežno resolucijo, vendar brez prekinitve s preteklostjo.«

II. 1995, 163) Zato je dolžnost vseh krščanskih Cerkev, da se tako z vero kot z razumom približajo božjemu kraljestvu in da v tej blagi različnosti najdejo odnos, ki je povezan z Bogom. »Ni si mogoče predstavljati, da ta Cerkev, ki jo je Kristus ustanovil na temelju apostolov in Petra, ni ena.« (1995, 163) Zato smo z razumom dolžni usklajevati tudi tiste segmente vere, ki logično niso dosegljivi. K temu pa zagotovo spada tudi razumevanje skrivnosti Cerkev. O tem zanimivo razmišlja Rodney Stark, ki pravi: »Na Vzhodu ni teologov, ker bi to pomenilo zavrnitev prvotnega izhodišča – obstoj prisotnega, vseмогоčnega Boga.« (2012, 47) V nadaljevanju omenja tudi krščanske teologe, mdr. sv. Avguščina in sv. Tomaža, in pravi, da »niso bili, kakor bi jih danes lahko poimenovali, strogi konstrukcionisti. Razum so slavili kot sredstvo, ki omogoča boljši uvid v božje načrte.« (Stark 2012, 49) Med božje načrte pa spada tudi ustanovitev Cerkev, ki naj nadaljuje poslanstvo – zemeljsko pot Jezusa Kristusa. »Človeške slabosti in predsodki ne morejo uničiti božjega načrta s svetom in človeštvom.« (Janez Pavel II. 1995, 167) Morda se zdi, da nekoliko preveč izpostavljamo razum, vendar je dejstvo, da je v kontekstu delovanja Cerkev v sedanjem svetu nujno potrebno razumevanje tako Cerkev kot tudi njene strukture. Brez tega razumevanja bi bilo tudi verovanje vprašljivo. V povezavi s tem je sv. Avguštin dejal, da mora biti vera pred razumom, očistiti mora srce in ga pripraviti, da lahko sprejme in prenese veliko moč razuma. Naj povzamemo Avguštinovo razmišljanje: Vera je edina, ki vodi k Bogu. Razum dojema naravni svet le s pomočjo oblik in podob, ki jih zaznavajo čuti. Prav zaradi tega je Perkovo razmišljanje v učbeniku *Nauk o Cerkvi* tako zelo pomembno in še vedno ali vse bolj aktualno, kajti Perkov nauk o Cerkvi je »‘most’ med ‘starim’ in ‘novim’« (Turnšek 2018, 971). Ponovno je treba omeniti razum. Brez razumevanja ne moremo globlje dojeti skrivnosti Cerkev. S tem je seveda mišljeno razumevanje ekleziologije pred drugim vatikanskim cerkvenim zborom in po njem. »Raziskava pokaže, kako prof. Perko ostaja v gradivih za študente zakoreninjen v apologetično-dogmatski metodi in tudi v predkoncilskem zaporedju eklezioloških tematik, medtem ko je v svojih samostojnih razpravah povsem koncilsko usmerjen, z močnim ekumenskim poudarkom.« (971)

Reference

- Avguštin.** 1991. *Izpovedi*. Celje: Mohorjeva družba.
- Balthasar, Hans Urs von.** 1997. *Teologija tridnevja*. Celje: Mohorjeva družba.
- Bouyer, Louis.** 1977. *Die Kirche II: Theologie der Kirche*. Einsiedeln: Johannes Verlag.
- Caputo, John D.** 2013. *O religiji*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Dolenc, Bogdan.** 2018. »Ekumenizem vrnitve« v teologiji in bogoslužnih besedilih pred Drugim vatikanskim koncilom. *Bogoslovni vestnik* 78/4: 915–926.
- František.** 2018. *Vesetje evangelija [Evangelii gaudium]: apostolska spodbuda*. Ljubljana: Družina.
- Grivec, Franc.** 1924. *Cerkev*. Ljubljana: Bogoslovna akademija v Ljubljani
- Häring, Bernhard.** 2001a. *Svobodni v Kristusu*. Zv. 1, *Temelji v Svetem pismu in izročilu*. Celje: Mohorjeva družba.
- . 2001b. *Svoboda v Kristusu*. Zv. 3, »Vi ste luč sveta« (Mt 5,14). Celje: Mohorjeva družba.
- Janez Pavel II.** 1995. *Prestopiti prag upanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Koncilski odloki.** 2004. Ljubljana: Družina.
- Lütz, Manfred.** 2009. *Bog: kratka zgodovina Najvišjega*. Maribor: Slomškova družba.
- Perko, Franc.** 1971. *Nauk o Cerkvi*. Ljubljana: Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev v Ljubljani.
- Ratzinger, Joseph [Benedikt XVI.].** 2012. *Jezus iz Nazareta: Prvi del*. Ljubljana: Družina.
- Stark, Rodney.** 2012. *Zmagoslavje razuma*. Ljubljana: Družina.
- Stein, Edith.** 2008. *Znanost križa*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Strle, Anton.** 1997. *Vera Cerkev*. Celje: Mohorjeva družba.
- Štrukelj, Anton.** 2018. Ekumenska misel Franca Perka. *Bogoslovni vestnik* 78/4: 981–992.
- Turnšek, Marjan.** 2018. Perkov nauk o Cerkvi med »starim in novim«. *Bogoslovni vestnik* 78/4: 971–980.

